

BOZZAY RÉKA

HOLLAND EGYETEMEK HATÁSA A 17–18. SZÁZADI MAGYAR ORVOSLÁS KULTÚRTÖRTÉNETÉBEN

INFLUENCE OF DUTCH UNIVERSITIES ON THE CULTURAL HISTORY OF MEDICINE IN THE 17TH AND 18TH CENTURIES. 97 students are known who were registered as a student of medicine at Dutch universities in the Early Modern Age. The basic subjects of medical training, botany and anatomy, were met by the universities and clinical education was also introduced. Hungarian students disputed and defended doctoral theses in the Netherlands under influence of the newest philosophical and medical theories. After having finished their medical training abroad, they became doctors of towns and provinces in their home country. Some of them continued writing scientific works or translated works of famous European doctors. The work of the most influential Dutch medical doctor, Hermann Boerhaave was continued by his students in Vienna and Hungary, too. His name also appeared in literary works of the 18th century.

A kora újkori holland egyetemeket elsősorban a magyar református lelkészeket képző intézményekként tartjuk számon, amit az egyetemeken regisztrált diákok beiratkozási adatai meg is erősítenek. Ha azonban nemcsak a pusztá számadatokat vizsgáljuk, hanem annak is utánajárunk, hogy a holland egyetemek milyen hatást gyakoroltak a magyar szellemi életre a korai újkorban, már sokkal árnyaltabb képet kapunk. Tanulmányomban arra keresem a választ, hogy a holland egyetemi oktatás és különösen egy jelentős 18. századi holland orvos és az ő tanítványai hogyan befolyásolták a magyar orvosi gondolkodást és oktatást.

A középkorban orvosi gyakorlatot nemcsak egyetemen képzett orvosok, hanem borbélyok, sebészek, bábák stb. is folytattak.¹ Az első akadémiai képzésben részesült medikusok főleg Itáliában tanultak,² majd a 14–15. századi közép-európai egyetemalapításokat követően Bécsben is.³ Az egyetemi szintű orvosi oktatás Magyarországon csak 1769-ben indult el, amikor a Helytartótanács engedélyezte a nagyszombati egyetemen orvosi fakultás felállítását.⁴

¹ KOVÁCH Imre, *Az orvostudomány története Magyarországon 1467–1867*, Budapest, 2013, 30.

² Lásd erről részletesen: VERESS Endre, *Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai 1221–1864*, Budapest, 1941.

³ TÜSKÉS Anna, *Magyarországi diákok a bécsi egyetemen 1365 és 1526 között*, Budapest, 2008, 16–17.

⁴ ANNA FALISOVÁ–ERIKÁ BRTÁŇOVÁ, *Entstehung der medizinischen Fakultät an der Tyrnauer Universität und ihr Beitrag zum Gesundheitswesen der Slowakei* = Die Tyrnauer Universität im Licht der Geschichte, szerk. ALŽBETA HOLOŠOVÁ et al., Kraków-Trnava, 2012, 125.

A holland egyetemek igen fontos szerepet játszottak az új természettudományos ismeretek közvetítésében. A természettudományokat a 17. században még a (természet)filozófia részeként oktatták. A természetfilozófia új eredményei a 17. században a karteziánus filozófián keresztül jutottak el Magyarországra és terjedtek el akkoriban a protestánsok szűk körén belül.⁵ A katolikusok az arisztotelészi filozófiát tanították az egész 17. században, sőt a 18. század jelentős részében is, majd csak 1777-ben kezdték a piaristák a reáliákat oktatni.⁶

A természettudományos gondolkodás új megközelítése az orvosi képzésben is fontos szerephez jutott. A korabeli orvostudományi oktatásban még visszaköszönnek a botanika, a meteorológia és a fizika elemei is, mely utóbbihoz a 17. században még beletartozott több más ma már önálló természettudomány, úgymint a kémia, az ásványtan, az állattan, sőt részben még a matematika is. Ezek a tudományágak majd a 18. században válnak el egyértelműen a fizikától.⁷ Ebben a tanulmányban ezért olyan témák is előkerülnek, melyek manapság már nem képezik szerves részét az orvostudománynak, de a kora újkorban még az orvosi oktatáshoz tartoztak.

A hazai protestáns kollégiumok tanrendjében hivatalosan nem szerepelt ugyan az orvosi tanulmányokra való felkészítés, de tudjuk, hogy több, a 17. században Hollandiában megfordult peregrinus már hazai tanulmányai során bizonyos előképzettséget szerzett. Id. Pápai Páriz Ferenc mindkét fiának tanított orvosi alapismereteket, éppúgy, mint a később orvosi képesítést szerzett Ajtai Andrásnak vagy Vizaknai Bereck Györgynek. Ez utóbbi naplójában meg is jegyezte, hogy mentora tanításának is köszönhette, hogy külföldön mindössze két év alatt sikerült orvosi diplomát szereznie.⁸

Az orvosi tanulmányokat folytatókra talán még inkább igaz, mint a többi Hollandiában megfordult peregrinusra, hogy tanulmányaik befejezése után patrónusuk szolgálataiba kellett állniuk. Ezt a jótévő vagy már a kiutazás előtt írásbeli nyilatkozatban (ún. reverzálisban) követelte meg pártfogoltjától, például Teleki Mihály Fejérvári Istvántól,⁹ vagy maguk a diákok, mint például Enyedi István és Kamarási Sárdi Pál ajánlották fel szolgálataikat jótévőjüknek, Teleki Sándornak.¹⁰

Az orvosi tanulmányokat folytatók körében a hagyományos disputák mellett igen nagy volt a doktori fokozatszerzési hajlandóság. Ennek oka lehetett, hogy teológusoknak, ahhoz, hogy lelkészként dolgozhassanak gyülekezetben, nem volt szükségük akadémiai fokozat megszerzésére, sokkal elfogadottabb volt, hogy lelkészi vizsgát tettek.¹¹

⁵ KOSÁRY Domokos, *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*, Budapest, 1980, 138.

⁶ M. ZEMPLÉN Jolán, *A magyarországi fizika története 1711-ig*, Budapest, 1961, 60.

⁷ KOSÁRY, *i. m.*, 138–139.

⁸ Arnold HUTTMANN, *Medizin im alten Siebenbürgen*, Hermannstadt/Sibiu, 2000, 129.

⁹ PATAKI Jenő, *Orvosi reverzális Teleki Mihály idejéből* = Az erdélyi orvoslás kultúrtörténetéből, szerk. IZSÁK Sámuel, GAZDA István, Piliscsaba, 2004, 143.

¹⁰ *Peregrinuslevelek. 1711–1750. Külföldön tanuló diákok levelei Teleki Sándornak*, szerk. HOFFMANN Gizella, Szeged, 1980, 169, 269.

¹¹ G. Henk VAN DE GRAAF, *A németalföldi akadémiák és az erdélyi protestantizmus a XVIII. században 1690–1795*, Kolozsvár, 1979, 208.

Az orvosoknak a fokozatszerzés nagyobb társadalmi megbecsültséget jelentett azokkal szemben, akik tulajdonképpen orvosi gyakorlatot folytattak, mint a bábák, sebészek, borbélyok stb. Kizárólag fokozatot szerzett orvos tölthetett be olyan posztokat, mint a városi vagy a megyei orvosé.¹²

Hogy hogyan zajlott egy ilyen doktori vizsga, azt Kolozsvári Dimjén Pál Leidenben szerzett orvosi diplomájából tudjuk. A vizsga két részből állt: egyrészt egy, a teljes orvostudományt átfogó vizsgából, illetve egy disputációból. Dimjén disputációjának címe: *De generatione, augmentatione & decretione microcosmi*.¹³ A védés után engedélyt kapott, hogy orvosi gyakorlatát mindenhol végezhesse.¹⁴

A 17. századi holland orvostudomány hatása

A 17. és 18. században a holland egyetemeken 97 orvosi tanulmányt folytató magyarországi vagy erdélyi diák regisztrált, ebből ötvenen 1711-ig iratkoztak be.¹⁵ A 17. századi hollandiai orvosképzésben két egyetem jelentőségét kell kiemelnünk: Utrechtét és Leidenét. Ezen a két egyetemen disputált a legtöbb hazánkfia, munkáik a karteziánus filozófia és élettan jegyeit hordozzák. Többségük, akárcsak a korabeli disputák jelentős része, nem önálló gondolatokat fogalmaznak meg, akadtak azonban olyan munkák, melyek eredeti gondolatossága megkérdőjelezhetetlen, mint például Bartholomaeus Bausner műve, amiről a későbbiekben még lesz szó.

A leideni egyetemen 1578-tól kezdve a teológia kivételével mindenféle vallású diák tanulhatott, külföldről is előszeretettel fogadtak diákokat.¹⁶ A botanika és anatómia oktatásának feltételeit teljesítette az egyetem, 1578-ban létrehozták a botanikus kertet, melyet Gerard de Bondt professzor (1536–1599) felügyelt. 1597-ben építették fel a *Theatrum Anatomicumot*, ahol nemcsak elméletet oktattak, hanem a boncolásokat is itt végezték. Bár 1591-ben kísérletet tettek rá, egyelőre elmaradt a klinikai képzés bevezetése. Az utrechti egyetem alapítása, valamint Willem van der Straeten (1593–1691) professzor beiktatása, aki megígérte Utrechtben a klinikai oktatás elindítását, kellett

¹² SZABÓ Miklós, *Erdélyi diákok külföldi egyetemjárása a XVI–XVIII. században* = Művelődéstörténeti tanulmányok, szerk. CSETRI Elek, JAKÓ Zsigmond, SIPOS Gábor, TONK Sándor, Bukarest, 1980, 158.

¹³ SZABÓ Károly, HELLEBRANT Árpád, *Régi Magyar Könyvtár III: Magyar szerzőktől külföldön 1480-tól 1711-ig megjelent nem magyar nyelvű nyomtatványoknak könyvészeti kézikönyve*, Budapest, 1896–1898, (a továbbiakban RMK III), 3562.

¹⁴ Universiteitsbibliotheek Leiden, Archief van Senaat en Faculteiten (a továbbiakban ASF) Actorum Facultatis Medicae Leydensis. Nr. 415, 46; RMK III/ 3562; ASF Actorum Facultatis Medicae Leydensis. Nr. 415, 49; PATAKI Jenő, *Aki kétszer is bejárta a világot: Kolozsvári Dimien Pál* = Az erdélyi orvoslás kultúrtörténetéből, *i. m.*, 123–124.

¹⁵ BOZZAY Réka–LADÁNYI Sándor, *Magyarországi diákok holland egyetemeken 1595–1918*, Budapest, 2007 (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban, 15), 22.

¹⁶ Henrike L. CLOTZ, *Hochschule für Holland, Die Universität Leiden im Spannungsfeld zwischen Provinz, Stadt und Kirche. 1575–1619*, Stuttgart, 1998, 136.

hozzá, hogy a leideni egyetemi gondnokok bevezessék az ún. „*collegio medico-practicum*”-ot a Caecilia kórházban.¹⁷ Leidenben a klinikai oktatásnak és a jatrokémianak az egyik legfontosabb képviselője Franciscus de le Boë Sylvius (1614–1672) professzor volt.¹⁸ Utrechtben főleg Henricus Regius (Hendrik de Roy 1598–1679), a karteziánus filozófia képviselője vonzott sok magyar diákot.

A század nagy eredménye, hogy a spekulatív módszerek mellett megjelennek a kísérleteken alapuló megfigyelések, melyek végkövetkeztetéseit gyakran matematikai eredményekből vonták le. A kísérletek során mérőeszközöket használtak (pl. hőmérőt), valamint a Hollandiában kifejlesztett mikroszkópot.¹⁹ A hollandiai egyetemi orvosi oktatásban a disputálás mellett fontos szerepet kapott a gyakorlati képzés. A hallgatóknak kötelezően részt kellett venniük megfigyelőként boncoláson, Hippokratész és Galenus előírásait követő betegkezeléseken.²⁰

Spielmann József orvostörténész három nagy területet határozott meg, melyek részben vagy teljesen holland közvetítéssel jutottak el a magyar-erdélyi orvoslásba: a vérkeringés tanát, a karteziánus élet- és kórtant, valamint a jatrokémiai és jatrofizikai szemléletet.²¹ A jatrokémiai, az első orvosi kémiai irány megalapítója Paracelsus volt, aki a bajok forrását a nedvekben (*humores*) kereste, csakhogy kémiai alapon. Az orvos feladata szerinte, hogy az ember egészségét helyreállítsa, amihez az orvosi kémia segítségével gyógyszereket állított elő.²²

A vérkeringés tana nem holland eredetű, de holland professzorok közvetítésével jutott el a magyar diákokhoz. A vérkeringés 1628-ban született leírásához (*Exercitatio anatomica de motu cordis et sanguinis in animalibus*) az angol William Harvey (1578–1657) matematikai méréseket és kísérleteket használt, melyekkel sikeresen megcáfolta Galenus minden nézetét.²³

A továbbiakban megvizsgáljuk, hogy a fentebb említett nagyobb területek hogyan hatottak a magyar és erdélyi orvoslásra. Észak-Németalföld egyik kiváló orvos- és botanikaprofesszora a 17. században az Utrechtben oktató Henricus Regius volt.²⁴ Regius a karteziánus filozófia elkötelezett híveként, egyike volt azoknak, akik Hollandiában el-

¹⁷ G. A. LINDEBOOM, *Medical education in the Netherlands 1575–1750 = The History of Medical Education: An International Symposium Held February 5–9, 1968*, szerk. Ch. D. O'MALLEY, Berkeley, 1970, Vol. 673, 202–206.

¹⁸ M. WINDELSPECHT, *Groundbreaking Scientific Experiments, Inventions and Discoveries of the 17th Century*, Westport, 2002, 95.

¹⁹ SPIELMANN József, *A közjó szolgálatában: Tudomány és művelődéstörténeti tanulmányok*, Bukarest, 1977, 87.

²⁰ Willem OTTERSPEER, *Groepsportret met dame I: Het bolwerk van de vrijheid de Leidse universiteit 1575–1672*, Amsterdam, 2000, 402.

²¹ SPIELMANN, *i. m.*, 99.

²² A jatrokémiairól és a jatrofizikáról bővebben lásd: KOVÁCH, *i. m.*, 58–60; SZABADVÁRY Ferenc–SZŐKE-FALVI-NAGY Zoltán, *A kémia története Magyarországon*, Budapest, 1972, 61.

²³ *Uo.*, 98.

²⁴ Regiusról lásd: M. J. A. DE VRIJER, *Henricus Regius*, 's-Gravenhage, 1917.

sőként kezdték oktatni William Harvey vérkeringésről írt nézeteit Utrechtben, a témáról Regius elnöklete alatt 1640-ben disputált Johannes Haymann *Disputatio medico-physiologica pro sanguinis circulatione* címmel.

A leideni egyetem a magyar peregrinusok orvosi képzésében igen fontos szerepet töltött be. Itt oktatott Franciscus de le Boë Sylvius, aki 1639-től²⁵ oktatta Harvey vérkeringésről megfogalmazott tézisét, bár el is tért attól, mivel azon a téves nézeten volt, hogy a vér kiáramlása a szívből a vér ritmikus összehúzódásának majd kitágulásának köszönhető, és ezt a vér felmelegedése és lehülése okozza. A vérkeringés tanáról Apáczai 1653-ban Utrechtben megjelent *Magyar Encyclopaediája* is értekezik, melyben Regius nyomán kivonatolta Harvey eredeti elméletét, bár kissé szűkszavúan és néhány anatómiai jelenségre (pl. a *vena arteriosa* és az *arteria venosa*) még nem talált jó megkülönböztető neveket.²⁶ Apáczai heroikus küzdelmet folytatott a magyar orvosi, anatómiai szakterminológia létrehozásáért, s noha törekvéseit váltakozó siker kísérte, érdemei elvitathatatlanok. Harvey elméletéről 1654-ben Adrianus Heereboord (1614–1661) leideni professzor elnökletével disputált az erdélyi Bartholomaeus Bausner *Disputatio philosophica de Cordis Humani Actionibus* címmel.²⁷ Enyedi Sámuel hollandiai peregrinációja után (Utrechtben orvostudományi fokozatot szerzett)²⁸ Nagyenyeden dolgozott, itt készítette kéziratban maradt művét *Physica seu philosophia naturalis* címmel, amelyben szintén megmutatkozik Regius hatása, de a vérkeringés leírásában már Harvey eredeti elméletét követi.²⁹ Később a hajszálerek pontos leírása majd Huszti Szabó Istvánnál jelenik meg, akit 1693-ban szintén Leidenben találunk.³⁰

Kolozsvári Dimjén Pál 1689-ben Leidenben *Disputatio de generatione, augmentatione et decretione microcosmi* címmel készített disszertációjában a kísérletes módszer hívének mutatkozik, nagyra értékeli kora mikroszkopikus vizsgálatait. Fejlődéstani kérdések is érdekelték, melyek a kor holland orvosi közvéleményét foglalkoztatták: pl. Antoni van Leeuwenhoekkal szemben, aki a hímivarsejtek szerepét hangsúlyozta a magzat fejlődésében, Dimjén inkább Jan Swammerdammal értett egyet, aki a petesejt szerepét tekintette különösen fontosnak. Dimjén foglalkozott még a magzati vérkeringés problematikájával is. A galenusi tanokkal való szembehelyezkedése miatt Erdélyben a maga korában istentagadás gyanújába is keveredett.³¹

A második nagy terület Descartes élettani megfigyelése volt, miszerint az emberi és állati életműködés reflexes lefolyású. Descartes szerint az állatoknak nincs lelkük, így minden tevékenységük reflexes. Az embereknél, akárcsak az állatoknál, bizonyos tevé-

²⁵ E. WEIL, *The Echo of Harvey's De Motu Cordis (1628) 1628 to 1657*, History of Medicine And Allied Sciences, XII (1957), 169.

²⁶ BÁN Imre, *Apáczai Csere János*, Budapest, 2003, 241.

²⁷ HUTTMANN, *i. m.*, 102; RMK III/ 1887.

²⁸ RMK III/ 1851. *Disputatio Medica Inauguralis, De Ictero*.

²⁹ SPIELMANN, *i. m.*, 128, 130.

³⁰ HUTTMANN, *i. m.*, 220.

³¹ SPIELMANN, *i. m.*, 87.

kenységek ugyancsak automatikusan mennek végbe.³² Apáczai sokat emlegetett Enciklopédiája orvosi fejezeteiben a Regius *Fundamenta medicinae* munkáit követte, tulajdonképpen kivonatolta ezeket. Apáczai az emberi fiziológiában eltér viszont Regiustól és a descartes-i dualizmust fejt ki: az emberi lénynek két attribútuma van: a test és a lélek, az attribútumok pedig nem változhatnak. Így az elmét nem lehet a test modulusának (változójának) tekinteni, mivel akkor az a test halálával maga is elpusztulna, ez pedig ellentétes a keresztény felfogással.³³

A harmadik terület a svájci Paracelsus (Theophrastus Philippus Aureolus Bombastus von Hohenheim, 1493–1541) alapította jatrokémia volt, mely Descartes-tal szemben az emberi és állati életműködést nem mechanikus folyamatoknak tartotta, hanem olyanoknak, amelyeket a kémiai erjedés irányít. Ennek az irányzatnak a hollandiai atyja Johan Baptista van Helmont (1580–1644) volt, az ő elképzeléseit fejlesztette tovább a leideni Franciscus de le Boë Sylvius. Ez utóbbi orvos a gyomor működésében nem mechanikus tevékenységet látott, hanem erjedést, vagyis emésztést, minek hatására a táplálék vérré válik.³⁴ Ezek az elgondolások az utrechti tudós orvos, Henricus Regiusnál is visszaköszönek.³⁵

Csanaki Mant Máté Leidenben tanult,³⁶ majd megfordult Angliában, Svájcban és Padovában is. Hazatérte után Sárospatakon dolgozott, majd Rákóczi György háziorsosa lett, sőt egy ideig a kolozsvári református kollégium rektora volt. Kolozsváron 1634-ben megjelent munkájában a pestisről írt (A döghalálról való rövid elmélkedés), itt kifejtett nézeteivel tulajdonképpen átmenetet képez a tudományos gondolkodás felé. A pestist még isteni büntetésnek tartotta, ugyanakkor azt is leírta, hogy a pestis gyógyszerrel gyógyítható, ezzel a gondolattal pedig a jatrokémiai irányt követte.³⁷ Munkájának előszava szerint személyesen gyógyította a beteg kolozsvári diákokat. Szintén a jatrokémia követője volt Köpeczi János, de le Boë Sylvius tanítványa, aki 1668-ban készült *Disputatio medica inauguralis continens positiones varias per universam medicinam*³⁸ című doktori dolgozatában dicséri a kémiai szereket mint gyógyhatású készítményeket. Szerinte a kémia az a tudomány, amely az orvosságok helyes mennyiségét képes megantánítani.³⁹

A három nagy területet kiegészíthetjük egy negyedikkel is, ami ugyan csak a 18. században bontakozik ki, de 17. századi eredményekből táplálkozik, ez pedig a klini-

³² *The Philosophical Writings of Descartes*, szerk. J. COTTINGHAM, R. STOOHOFF, D. MURDOCH, Cambridge, 1985, I. kötet, 325–404.

³³ SPIELMANN, *i. m.*, 109., 113.

³⁴ OTTERSPEER, *i. m.*, 354.

³⁵ SPIELMANN, *i. m.*, 103.

³⁶ *Album Studiosorum Academiae Lugduno-Batavae. MDLXXV–MDCCCLXXV accedunt nomina curatorum et professorum per eadem secula*. szerk. W. N. DU RIEU, 's-Gravenhage, 1875, 172, ASF Volumina inscriptionum (1575–1818). Nr. 8: 135.

³⁷ SPIELMANN, *i. m.*, 105.

³⁸ ASF Actorum Facultatis Medicae Leydensis, Nr. 414, 122.; RMK III/ 2433.

³⁹ SPIELMANN, *i. m.*, 118.

kai szemlélet kialakulása, mely az angol Thomas Sydenham (1624–1689) és a holland Hermann Boerhaave (1668–1738) nevéhez köthetők. Már Regius rájött a klinikai esetek pontos leírásának jelentőségére a *Medicina et praxis medica* című művében, mely 1657-ben jelent meg Utrechtben. Ebbe a könyvbe bekerültek tanítványai disputái is jelentősebb módosítások nélkül:⁴⁰ Sikó János 1651-es *Medicatio duorum aegrorum, paronychia, & combustione pedis laborantium*⁴¹ (a körömméreg tüneteiről, kórelőzményeiről), Enyedi Sámuel 1651-es *Medicatio duorum aegrorum, aneurismate et gangraena laborantium*⁴² (az értágulás és az üszkösödés kezeléséről szól), Némethi István *Medicatio duorum aegrorum, palpitatione cordis, et febris ephemera laborantium*⁴³ (a szívbetegséget és egy meghűlést mutat be), illetve a szász Johann Gunesch 1658-as *Medicatio Viri Arthritide Vaga, de Varen Belgice dictâ, laborantis*⁴⁴ (egy heveny ízületi gyulladást írt le). Szintén klinikai megfigyelések alapján készített tünettani leírásokat 1707-ben már Szebenbe hazatérve pl. a földközi-tengeri skorbutról (*De scorbuto Meditteraneo...*) a Hollandiában tanult Köleséri Sámuel is.⁴⁵

A 17. század végén megjelent egy teológiai irány, mely Descartes metafizikájára támaszkodott, ez volt az ún. okkazonalizmus. Ennek megalapozója Arnold Geulincx (1624–1669), leideni filozófiaprofesszor volt, aki szerint testi ingert érzetek váltanak ki, a cselekedetek pedig a testmozgás másodlagos okai. Mindennek valódi oka szerinte Isten, az ember csak szemlélője az isteni cselekedeteknek. Ennek az iránynak a legjelentősebb híve Huszti István, aki Leidenben Burcher de Volder (1643–1709) elnöklése alatt disputált a test és lélek kapcsolatáról okkazonalista szellemben.⁴⁶ További, peregrinációja során készült munkáiban viszont kora leghaladóbb nézeteit követi az élettanban, elfogadja a jatrokémia álláspontját az erjedésről.⁴⁷

A holland egyetemek hatása a 18. században

A 18. században még mindig sok magyart vonzottak a holland egyetemek, a többségük – főleg anyagi okokból – azonban nem Leidenben, hanem Utrechtben iratkozott be. Itt tanult többek között Weszprémi István (1693), Mátyus István (1754), Perliczy János Dániel (1728), Diószegi István (1725), Domby Sámuel (1756), Pataki Sámuel (1756), Pétsi Péter (1758) és Borosnyai Nagy Pál (1776).⁴⁸

⁴⁰ *Uo.*, 122–123.

⁴¹ RMK III/ 1789.

⁴² RMK III/ 1783.

⁴³ RMK III/1816.

⁴⁴ RMK III/ 2019.

⁴⁵ SPIELMANN, *i. m.*, 157.

⁴⁶ *Uo.*, 171.; RMK III/ 3804, 3805, 3806, 3807.

⁴⁷ *Uo.*, 172–173.

⁴⁸ BOZZAY-LADÁNYI, *i. m.*, 140, 155, 145, 144, 155, 160.

A 17. századdal ellentétben sokkal több olyan orvosi munka maradt fenn a 18. századból, amit a peregrinusok hazatértük után jelentettek meg. Itt egyrészt fordításokra, másrészt az orvosok saját munkáira is gondolhatunk, melyeket orvostudományi és annak segédtudományai témakörében készítettek.

Domby Sámuel fordította le Nils Rosen van Rosenstein (1706–1773) gyermekorvosi munkáját magyarra. Rosen egyébként a holland Boerhaave tanítványa volt. Domby különben nemcsak fordítást készített, hanem saját tapasztalataival is kiegészítette az eredeti szöveget.⁴⁹ Még 1740-ben kiadott két rövid munkát Perliczy János Dániel, egykori utrechti diák: az egyik a szegények házi orvoslásáról szól (*Medicina pauperum*), a másik pedig az otthoni és út közbeni orvosi ellátásról.⁵⁰ Milesz József, egykori franekeri diák⁵¹ 1778-ban készített fordítást Anton Störck tábori és falusi sebészeknek írt könyvéről.⁵² Bányai F. István 1741-ben fordította le és adta ki Franekerben Friedrich Adolf Lampe (1683–1727) művét *Gileadi balsamom* címmel a fríz rendek költségén.⁵³ Ebben a műben teológiai elemek mellett olyan receptek is előfordulnak, melyek gyógynövényekből készültek.⁵⁴ Perliczy János Dániel 1740-ben Karl Otto Moller (1670–1747) egy olyan munkáját fordította le, amelyben Moller azt írta le, hogyan lehet a leghatásosabban védekezni a pestis és egyéb járványok ellen.⁵⁵

A külföldön képzett orvosok megpróbálták egy egységes magyar egészségügyi rendszert létrehozni. A 18. században Perliczy János Dániel tervet dolgozott ki a sebészek képzésével és kötelességeivel kapcsolatban.⁵⁶ Domby Sámuel, a berlini Charité és az utrechti egyetem egykori diákja 1772-ben könyvet adott ki bábák számára.⁵⁷ Magyarországra történt hazatérése után Weszprémi István 1760-ban *A kisedd gyermekek neveléséről való rövid oktatás* címmel írt könyvet.⁵⁸ Utrechtben jelentette meg Mátyus István doktori disszertációját 1756-ban (*Positiones de irritabilitate et aliis quidam medicinae capitibus*), amit a magyarországi élettan egyik úttörő munkájának tekintenek. Mátyus könyvet írt az egészséges életmódról is (*Diaetetica, az az: a jó egészség megtartásának módját fundamentomosan eléadó könyv*, Kolozsvár, 1762–66), amelyben orvosi szemszög-

⁴⁹ KAPRONCZAY Katalin, *Orvosi művelődés és egészségügyi kultúra a XVIII. századi Magyarországon*, Budapest, 2007, 186–187.

⁵⁰ KOSÁRY, *i. m.*, 162.

⁵¹ Andrea S. J. FOCKEMA–Th. J. MEIJER, *Album studiosorum Academiae Franekerensis (1585–1811, 1816–1844)*, Franeker, 1968, 13661a, 13691.

⁵² KAPRONCZAY, *i. m.*, 199.

⁵³ POSTMA Ferenc–BOZZAY Réka, *Die Eintragungen aus den Niederlanden (1740–1743) im Stammbuch (Album Amicorum) von Stephanus Bányai [F. Bányai István] (1711–1767)*, Sárospataki Füzetek, 2009/3, 125.

⁵⁴ KAPRONCZAY, *i. m.*, 206.

⁵⁵ *Uo.*, 207.

⁵⁶ *Uo.*, 85.

⁵⁷ *Uo.*, 180.

⁵⁸ KOSÁRY, *i. m.*, 604.

ből ír olyan növény- és állatfajokról, amelyek táplálkozásunkban kiemelkedően fontos szerepet játszanak.⁵⁹

Rossz higiénés viszonyok, járványok nehezítették meg az emberek életét a kora újkorban. Ezért az orvosok megpróbálták könyvkiadással és megfelelő intézkedésekkel elejét venni a járványok terjedésének. A Hollandiában tanult ifj. Köleséri Sámuel magyar nyelvű könyvet közölt arról, hogyan lehet a legjobban védekezni a pestis ellen: akár annak árán is meg kell védenünk az életünket, hogy távol tartjuk magunkat a fertőzött helyektől. Ha szükséges, akár még a törvény erejével is fel kell lépni.⁶⁰ Buzinkai György, egykori leideni (1730), franekeri (1732), amszterdami (1733–1736), groningeri diák (1736),⁶¹ debreceni városi orvosként másfajta intézkedéseket hozott: azokat az állatokat, melyek tisztázatlan körülmények között pusztultak el, el kellett égetni, hangsúlyozta továbbá a higiéné jelentőségét a házakban és azok körül.⁶²

Wesprémi István Bécsben, Zürichben, Utrechtben és Angliában tanult. Angliai tartózkodása idején írt művében a pestis elleni lehetséges oltásról számolt be. Utrechtbe való visszatérését követően doktori értekezését olyan patológiai megfigyelésekről írta, melyeket még Zürichben és Angliában tett.⁶³ A himlő ellen oltást használt Johannes Rayman egykori leideni és franekeri diák.⁶⁴ A gyermekei orrát a himlő váladékával kente be. Ezt az eljárást Magyarországon azonban nem alkalmazták.⁶⁵ 1781-ben Benkő Sámuel, Borsod megye orvosa, sebészkönyvet írt a himlőről (*Problema chirurgicum*, 1783),⁶⁶ egy másikat a skarlátról (1784) és egy következőt a maláriáról, melyért a dijoni Tudományos Társaság második díját nyerte el.⁶⁷

Az orvosok foglalkoztak orvosi-kémiai kutatással is. Dombó Sámuel utrechti diszertációja 1758-ban a tokaji borral (*Dissertatio inauguralis physico-chemico-medica de vino Tokajensi*) foglalkozott.⁶⁸ Magyarország mindig is gazdag volt ásvány- és gyógyvizekben. Ezen vizek minőségét először a külföldön képzett orvosaink vizsgálták meg. Mátyus István *Diaetetica...* című művében erdélyi ásványvizet vizsgál és rájön arra, hogy a vízben található buborékokban más anyag van, mint a közönséges levegő, tulajdonképpen a szén-dioxidra utal.⁶⁹ Dombó Sámuel jelentése a borsodi ásványvizekről

⁵⁹ KÁDÁR Zoltán–PRISZTER Szaniszló, *Az élővilág megismerésének kezdetei hazánkban: A magyar biológia rövid kultúrtörténete a kezdetektől a Reformkorig (–1829)*, Budapest, 1992, 50.

⁶⁰ Köleséri Sámuel tanácsadása, *Mellyet az 1719. Esztendőben Kolosvárott megújult...pestisnek alkalmazásával deákul közönségesé tött. Azután pedig magyarul is kinyomtatott.* Kolozsvár, Páldi, 1719. KAPRONCZAY, *i. m.*, 204.

⁶¹ BOZZAY–LADÁNYI, *i. m.*, 271, 102, 212, 197.

⁶² KAPRONCZAY, *i. m.*, 204.

⁶³ *Uo.*, 209.

⁶⁴ DU RIEU (szerk.), *i. m.*, 828; ASF Volumina inscriptionum Nr. 13, 303.

⁶⁵ KAPRONCZAY, *i. m.*, 214.

⁶⁶ *Uo.*, 215.

⁶⁷ KOSÁRY, *i. m.*, 605–606.

⁶⁸ *Uo.*, 186

⁶⁹ SZABADVÁRY–SZŐKEFALVI-NAGY, *i. m.*, 141.

Bécsben jelent meg (*Relatio de mineralibus i. Comitatus Borsodiensis aquis*, 1766).⁷⁰ Zágoni Gábor marosvásárhelyi orvos Herkulesfürdő és Zovány termálvizét elemezte 1772-ben.⁷¹ Benkő Sámuel a ránci savanyúvíz elemzésének eredményeit tette közzé 1778-ban latin nyelvű munkájában (*Tentamen aquae acidulis Rankensis*).⁷² Hatvani István debreceni professzor a nagyvárad termálvíz kémiai analízisét publikálta Bécsben 1777-ben (*Thermae Varadienses examini physico et medico subjectae*), valamint hosszabb értekezést írt a Debrecen környéki sókról.⁷³ Az elsőik egyike volt, aki tanóráin kémiát kezdett oktatni.⁷⁴

A holland tudósok munkái nemcsak a protestáns diákokon keresztül jutottak el Magyarországra. A nagyszombati egyetemen tanított Reviczky Antal jezsuita páter. Természetfilozófiai munkájában *Elementa philosophiae naturalia* (Tyrnaviae, 1757–1758) többek között a holland Antoni Leeuwenhoek nyomán írt az állatok szaporodásáról.⁷⁵

Boerhaave hatása Magyarországon

A 18. században kezdődött a holland egyetemek orvosi oktatásában a klinikai szemlélet meggyökeresedni, melynek előzményei a 17. századig nyúlnak vissza. A klinikai oktatást az angol Thomas Sydenham és a holland Hermann Boerhaave nevével kapcsolhatjuk össze. Boerhaave-ot 1701-ben nevezték ki Leidenben professzornak, aki az elkövetkező évtizedekben megújította a holland orvosi képzést azzal, hogy az oktatásba a fizikát és a matematikát is beépítette.⁷⁶ Boerhaave a 18. század egyik legbefolyásosabb orvosa volt, nemcsak elméleti szakemberként, hanem gyakorló orvosként is komoly hírnévre tett szert. A betegek ágya mellett magyarázott hallgatóinak, fontosnak tekintette az anamnézis felvételét, a beteg hőmérsékletének mérését. A betegségek patológiáját elemezte, a terápiában szívesen használt növényeket gyógyszerként. Magyar diákok is látogatták óráit. A magyar orvosi szakirodalom egyedül Johannes Adam Raymannt – a későbbi eperjesi orvost és sáros megyei főorvost – nevezi meg Boerhaave magyar tanítványaként,⁷⁷ de Boerhaave-nak bizonyíthatóan sokkal több magyar tanítványa volt. Id. Pápai Páriz Ferenc saját fiát és Ajtai Andrást azzal a szándékkal küldte Leidenbe,

⁷⁰ KOSÁRY, *i. m.*, 616.

⁷¹ *Uo.*, 617.

⁷² KOSÁRY, *i. m.*, 617.

⁷³ SZABADVÁRY–SZŐKEFALVI-NAGY, *i. m.*, 120, 139.

⁷⁴ M. ZEMPLÉN, *i. m.*, 93.

⁷⁵ KÁDÁR–PRISZTER, *i. m.*, 50.

⁷⁶ F. HUISMAN, *Medicine and Health Care in the Netherlands = A History of Science in the Netherlands. Survey, Themes and Reference*, szerk. K. VAN BERKEL, A. VAN HELDEN, L. PALM, Leiden, 1999, 260.

⁷⁷ KOSÁRY, *i. m.*, 142; ANTALL József, *Magyar–holland orvostörténeti kapcsolatok (Gondolatok, teendők, kutatási irányok)* = Hollandból magyarra... Kultúrhistoriai tanulmányok és szemelvények, szerk. BERNÁT István, Budapest, 1986, 145.

hogy ott ők Boerhaave-nál tanuljanak.⁷⁸ A leideni egyetem orvosi fakultásának irataiból kiderül, hogy a következő erdélyi hallgatók is Boerhaave tanítványai voltak: 1717 és 1718 között Birthelius István Szebenből, 1722-ben Pataki Sámuel Kolozsvárról, aki egyébként naplójában megemlíti, hogy Boerhaave *Institutióját*, orvosi aforizmákat, a professzor kémiai és botanikai magyarázatait hallgatta.⁷⁹ Meg kell még említenünk a brassói Johannes Fridericus Myliust, aki 1724. augusztus 9-én doktori vizsgát tett, majd augusztus 24-én „*Dissertatio medica inauguralis morbos eorumque affinitatem ex incompletis motibus haemorrhagicis ortos, sistens*” című értekezésével doktorált.⁸⁰ Enyedi István egyik levele szerint ő is hallgatta Boerhaave előadásait, ezeket az órákat ugyanis nagyszerűnek találta.⁸¹ Nem feledkezhetünk meg Köleséri Sámuelről sem, akinek könyvtárában 16 Boerhaave-kötet is szerepel.⁸²

Boerhaave annyira ismert volt Erdélyben is, hogy Teleki Sándor Hollandiában tanuló alumnusain keresztül levelezett vele. Egyik levelében felesége betegségét írta le. Boerhaave *phthisis*re gyanakodott, és ezért kecsketejet, könnyű ételeket és friss levegőt írt elő. Továbbá gyógyszereket is adott a grófnőnek, bár férjét figyelmeztette, hogy a betegség halálos kimenetelű is lehet. Bethlen Júlia grófnő hamarosan meg is halt.⁸³ Mikor Teleki maga is beteg lett, a Hollandiában tanuló Enyedi Istvánon keresztül írt a professzornak, aki olyan gyógyszert írt fel a grófnak, amit három óránként kellett bevennie.⁸⁴

Boerhaave munkásságát elsősorban Bécsben és Edinburgh-ben folytatták tovább tanítványai.⁸⁵ Egyik diákja volt Gerard van Swieten (1700–1772). A katolikus holland ifjú Boerhaave tudományos köréhez tartozott Leidenben – melynek többek között – a svéd botanikus Karl von Linné is tagja volt. Van Swieten Boerhaave-ot helyettesíthette a professzor előadásain, sőt Boerhaave lakásán magánórákat is adhatott. Boerhaave halála után azonban nem kapta meg egykori professzora egyetemi katedróját, és ezzel véget is ért hollandiai karrierje. Dél-Németalföldre ment, mely ekkor az osztrák Habsburgok fennhatósága alá tartozott, innen jutott el híre a bécsi udvarba, ahova 1745-ben kapott meghívást. Itt is maradt haláláig.⁸⁶

Van Swieten újította meg a bécsi egyetem orvosi fakultásának tantervét, hangsúlyozta a gyakorlati képzés fontosságát, de újjászervezte az elméleti tárgyak oktatását is. Boerhaave alapművét (*Institutiones medicae*, Leiden, 1708) oktatták. Van Swietent segítette bécsi munkája során Anton de Haën (1704–1776), aki maga is egykor Boerhaave

⁷⁸ HUTTMANN, *i. m.*, 222.

⁷⁹ PATAKI Jenő, *Pataki Sámuel (Primus) naplója* = Az erdélyi orvoslás, *i. m.*, 189.

⁸⁰ ASF Actorum Facultatis Medicae Leydensis, Nr. 415, 261.

⁸¹ HOFFMANN (szerk.), *i. m.*, 172.

⁸² BERTÓK Lajos, *Ifjabb Köleséri Sámuel könyvhagyatéka*, Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Évkönyve, 1955/II, 90, 93, 96, 98, 100, 101, 104, 106, 107, 110, 116, 132.

⁸³ PATAKI Jenő, *Boerhaaveról két levél kapcsán: Tanácsai gróf Teleki Sándorné Bethlen Júlia számára* = Az erdélyi orvoslás, *i. m.*, 167–169.

⁸⁴ HOFFMANN (szerk.), *i. m.*, 174.

⁸⁵ KAPRONCZAY, *i. m.*, 15.

⁸⁶ *Uo.*, 42.

tanítványa volt, illetve Van Swieten meghívására érkezett Bécsbe 1752-ben a holland Nicolaus Joseph Jacquin (1727–1817).⁸⁷ Láthatjuk, hogy Boerhaave életművével a magyar diákok, többségükben katolikusok, a 18. században Bécsben ismerkedhettek meg.⁸⁸

Boerhaave hatása egyéb közvetett módon is érezhető volt a 18. századi Magyarországon. Utrechtben folytatta tanulmányait a már korábban is említett Perliczy János Dániel, aki Nógrád megye főorvosaként 1751-ben kérvényt nyújtott be a bécsi udvarhoz, melyben egy orvosi fakultás és egy tudományos akadémia alapítását kérvényezte. Kérésére még válasz sem érkezett. 1763-ban Eger katolikus püspöke, Eszterházy Károly (1725–1799) a bécsi udvarhoz azzal a kéréssel fordult, hogy Egerben egyetemet alapíthassanak. Miután Perliczy tudomást szerzett a püspök tervéről, levelet írt a püspöknek, amelyben megismételte 1751-es javaslatát. A levéllel az egykori bolognai diák, Markhot Ferenc foglalkozott, aki ekkoriban Eger városi orvosaként dolgozott. Perliczy javaslatára támaszkodva Markhot 1767-ben olyan tervet dolgozott ki, amely az orvosi képzést a filozófiai fakultás végzőseinek tette volna lehetővé. 1769-ben az irgalmasok kórházában orvosi iskolát hoztak létre, melyet Markhot és Perliczy közösen vezettek.⁸⁹ A püspök azt is engedélyezte, hogy az oktatás Boerhaave *Institutiones Medicae*-je alapján történjen, melyet kiegészítenek a legújabb tudományos eredményekkel, többek között Gerard van Swieten és Albrecht Haller (1708–1777) – polihisztor, anatómus és a göttingeni Tudományos Társaság elnöke – eredményeivel. Eszterházy püspök nemcsak jól ismerte kora legjelentősebb orvosi munkáit, hanem Bitskey István megállapítása szerint, vallásilag is toleráns volt, hiszen engedélyezte egy protestáns professzor munkájának használatát.⁹⁰ A tanítás egy tanárral és tíz diákkal el is indult, de az oktatást viszonylag hamar, 1774-ben vagy 1775-ben a bécsi udvar támogatása hiányában beszüntették.⁹¹ Mégis, Eszterházy 1784-ig nem adta fel Egerben egy egyetem alapításának tervét, így orvosi könyveket is gyűjtött könyvtára számára. Több mint 300 orvosi könyv található ma is az Egri Főegyházmegyei Könyvtár állományában, többek között németalföldi szerzők munkái is. Meg kell említenünk a brüsszeli Andreas Vesaliust (Andreas van Wesel, 1514–1564) *De humani corporis fabrica* című munkáját, melyet a holland Nicolaas Fonteyn 17. századi kommentárjaival kiegészítve Jan Jansson adott ki 1642-ben Amszterdamban.⁹² Harvey elméletét igazolandó, a holland anatómus és botanikus, Frederik Ruysch (1638–1731) viaszból készített preparátumokat, és azt az érrendszerbe fecskendezte.

⁸⁷ *Uo.*, 43.

⁸⁸ Bécsi egyetemen tanult diákokról lásd bővebben: ROBERT OFFNER, HANSGEORG VON KILLYEN, *A bécsi orvos-sebészeti József Akadémia (Josephinum) magyarországi növendékei és diákjai 1775–1874*, Budapest, 2012.

⁸⁹ KÁDÁR–PRISZTER, *i. m.*, 53; SZABADVÁRY–SZŐKEFALVI-NAGY, *i. m.*, 100.

⁹⁰ BITSKEY ISTVÁN, *Egyetemszervezési terv a 18. századi Egerben* = *Uő, Religió, stúdium, literatúra. Tanulmányok a régi magyarországi irodalmi műveltségről*, Budapest, 2013, 130.

⁹¹ GÁL TIBOR, *Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár orvostudományi könyvei* = *De libris et bibliothecis*, szerk. CZEGLÉDI LÁSZLÓ–MONOK ISTVÁN, Eger, 2011, 14.

⁹² *Uo.*, 27–28.

Tizenhat boncolással kapcsolatos levele (*Epistola anatomica problematica*), melyeket 1714 és 1731 között adtak ki Amszterdamban, is megtalálható a könyvtárban. Ruysch technikáját mások is kifejlesztették, hivatalosan Jan Swammerdamot tekintik a technika kidolgozójának. A könyvtárban egy légzésről és a tüdő felépítéséről szóló könyve is megtalálható (*Tractatus physico-anatomico-medicus de respiratione usuque pulmonum*, Leiden, 1667).⁹³ Természetesen Boerhaave munkái sem hiányozhattak a gyűjteményből. Az *Elementa chemiae*-t (Lipcse, 1732) 1781-ben szerezték be. Boerhaave előadásait Albrecht Haller (*Praelectiones academicae in proprias institutiones rei medicae edidit et notas addidit Albertus Haller*, Velence, 1743–1745) és saját kommentárjaival kiegészítve (*Commentaria in Hermannii Boerhaave institutiones medicas*, Leiden, 1744–1754) a leideni orvos Johann Wilhelm Heyman adta ki hét kötetben. Gerard van Swieten tízkötetes Boerhaave-kommentárjai (*Commentaria in Hermannii Boerhaave Aphorismos de cognoscendis et curandis morbis*, Torino, 1744–1773) is megtalálhatók a könyvtárban, a Boerhaave-tanítványok Albrecht Haller és Albert Haen művei mellett.⁹⁴

Magyarország egyetemi szinten az 1770–1771-es tanévben kezdődött orvosi oktatás a nagyszombati egyetemen. Gerard van Swieten terve szerint ott is a bécsi minta szerint kellett volna összeállítani a tantervet, vagyis Boerhaave tananyaga alapján. Valójában azonban csak Boerhaave *Institutióját* oktatták kötelezően az órákon, minden mást a tanárok maguk választhattak ki.⁹⁵ Élettani tankönyvét (*Commentaria in Boerhaave aphorismos*) azonban oktatták az orvostanhallgatók élettanóráin.⁹⁶ Az orvosi fakultást végül 1777-ben Nagyszombatból Budára, majd hét évvel később Pestre költöztették.⁹⁷

Boerhaave alakja úgy tűnik, hogy ismert volt a 18. századi magyar (protestáns) irodalom számára is.⁹⁸ Debrecenből két költemény, Sárospatakról egy iskoladrámáról tudunk, melyekben Boerhaave neve is előfordul. Csokonai Vitéz Mihály 1792-ben írta *A' Hír* című költeményét, melynek egy szakaszában előfordul a holland professzor neve:

*A' betegség mindent hatalma alá vét,
Végre megszégyenít akármely Burhávét.*

Ebben a versrészletben Boerhaave magának az orvostudományának a megszemélyesítője. Csokonai valószínűleg az apjától hallotta először Boerhaave nevét, aki debreceni sebész volt.⁹⁹ Csokonai egy másik költeményében is dicséri Boerhaave-ot. A híres magyar orvos, Rác Sámuel könyvének kiadására írt Csokonai alkalmi költeményt, mely

⁹³ *Uo.*, 31–32.

⁹⁴ *Uo.*, 37–38.

⁹⁵ KAPRONCZAY, *i. m.*, 72–81.

⁹⁶ KÁDÁR–PRISZTER, *i. m.*, 55.

⁹⁷ KAPRONCZAY, *i. m.*, 72–81.

⁹⁸ Köszönöm Bitskey István professzor úrnak, hogy felhívta a figyelmemet ezekre az irodalmi munkákra.

⁹⁹ CSOKONAI VITÉZ Mihály, *Költemények 3. 1794–1796*, sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta SZILÁGYI Ferenc, Budapest, 1992, 47, 400, 402.

két formában és két címmel is ismert *Rátz Sámuelhez* és *A' híres Rátz Sámuel Úrhoz*. A költeményben is előfordul Boerhaave neve¹⁰⁰:

*Míg magyar leszzs, és a' Magyar míg Búrhávot szereti:
Meg-marad az Úrnak Neve, meg-marad dítséreti.*

Ebben a versben Boerhaave nagyságát dicséri, akinek neve más híres európai orvosok mellett, úgymint Aesculapius, Hippokratész (Kr. e. 460–377 v. Chr.?), Galenus (131?–201?), Avicenna (980–1037), Friedrich Hofmann (1660–1742) fordul elő.

A Szülék Gyermekéhez 's a gyermekek szülékhez szoros egymáshoz tartozó kötelességekről és a 'már az Indulatok eredéseknék második grádusát, az értelem helybehagyását Pártýára hajtott 's már vadabb zabolátlansággal ragado, sött már a' Testről az Elmére költsönös felváltással rohano és így Dühösséggé vált Indulatok igazgatásoknak modjáról Honjainkban esett történettel intő Szomorú Játék Öt Fel Vonásokban című iskoladrámában is felbukkan Boerhaave alakja. A dráma megpróbálja a szerelmi bánatot olyan jelenségként bemutatni, mely együtt jár fiziológiai, testi tünetekkel, így kívánja mind a gyerekeket, mind a szüleiket figyelmeztetni. A dráma szerzője ismeretlen, Pintér Márta Zsuzsanna Barczafalvi Szabó Dávidot sejtí mögötte, aki 1792 és 1805 között Sárospatakon a fizika és matematika tanára volt.¹⁰¹ A dráma főszereplője a Leány, aki apja ügyvédbojtárjába (a Patvaristába) szerelmes. Az ötödik felvonásban tűnik fel Boerhaave, amikor a Leány halálos betegen fekszik ágyában. A szülei két orvost is elhívnak, hogy vizsgálják meg, de csak Boerhaave harmadikként tud helyes diagnózist felállítani, vagyis, hogy a betegség gyógyíthatatlan. Boerhaave alakjával a szerző saját természettudományos és természetfilozófiai meggyőződését kívánta valószínűleg bemutatni.¹⁰²

Láthatjuk tehát, hogy a holland orvosi oktatás a magyar orvostudományra két évszázadon keresztül a legkülönbébb módon fejtette ki hatását. Legfontosabb közvetítőknek természetesen a Hollandiában tanult peregrinusainkat nevezhetjük, akik tanulmányaik révén közvetlen módon kerültek kapcsolatba a holland orvoslással. Nemcsak gyógyító tevékenységükön, hanem írott munkáikon keresztül is hatással voltak a magyar orvostudományra. Érdekes módon a kor legjelentősebb holland orvosának a protestáns Boerhaave-nak a munkái a magyar a katolikusokhoz is eljutottak. A professzor hírneve a magyar protestáns körökben önálló életre is kelt a 18. században, tisztelői egyenesen a bölcsesség szimbólumának tekintették.

¹⁰⁰ Uő, *Költemények 2. 1791–1793*, sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta SZILÁGYI Ferenc, Budapest, 1988, 66, 496, 500–501.

¹⁰¹ KONCZ Sándor, *A filozófia és teológia oktatása 1703–1849 között* = A Sárospataki Református Kollégium: Tanulmányok alapításának 450. évfordulójára, szerk. a Tiszáninneni Református Egyházkerület elnöksége, Budapest, 1981, 146.

¹⁰² PINTÉR Márta Zsuzsanna, *Theatrum és literatúra*, Budapest, 2014, 160–161.